

Emanuela Kováře příspěvek k evoluční typologii jazyků

Letos uplyne 150 let od narození Emanuela Kováře (11. 1. 1861 – 14. 7. 1898), prvního českého docenta obecné jazykovědy (profesorem už nestačil být jmenován). Jeho tematicky celkem široké – jazykovědné i etnografické – dílo i jeho předčasně skončený, ale bohatý život představují téma na pěknou monografii z historiografie lingvistiky i ze života české společnosti poslední čtvrtiny 19. století. Pojednání o Kovářově díle by bylo pojednáním povětšinou antikvárním (a například by zřejmě poopravilo mínění, že Kovář byl jednoduše „pilným propagátorem myšlenek mladogramatických“; Jakobson 1932, 396), ale v některých aspektech by přece jen bylo i aktualizovatelné. Jedno z takových aktualizovatelných témat pak představuje i téma Kovářovy monografie *O původě lidské mluvy* (Kováč 1898a), o níž zde chceme v upomínku na autora napsat několik slov.

„Původ lidské mluvy je záhadou a zůstane záhadou. Neboť nikdy více nebudeme moci pozorovat první lidi, jejich mluvu a způsob, jakým se naučili mluvit. Leč badavý duch lidský záhad se neleká.“ (Kovář 1898a, 52)

Tento citát koncizně vystihuje dvojí charakteristiku otázky vzniku jazyka: její neřešitelnost a přitažlivost. To je zjevně hlavní důvod toho, že není nouze o stále nová pojednání o této otázce, jak nejnověji dosvědčuje kupříkladu samostatná řada *Studies in the Evolution of Language* nakladatelství Oxford University Press. Také Kovář – jak jsme zmínili – tomuto tématu věnoval celou monografii (Kovář 1898a). Jeho knížka o 172 stranách, vyšla krátce před autorovou smrtí, má tři velké části, každou zabírající zhruba jednu třetinu textu.

V první části, nazvané *Historie otázky o původě lidské mluvy* (s. 3–51), podává Kovář přehled dosavadního bádání se snahou o jeho kritické zhodnocení. V podstatě říká, že nejdále dospěli badatelé zaujímající evolucionistické stanovisko, tzn. zařazující vznik a vývoj jazyka do evoluce člověka vůbec: jazyk je podle nich třeba chápat jako zdokonalení komunikačních schopností zvířat s důrazem na roli sociálních faktorů v tomto vývoji.

Druhá kapitola knihy, *Výklad o původě lidské mluvy* (s. 52–172), je rozdělena do dvou oddílů. První oddíl, *Mluva lidská a mluva zvířecí* (s. 53–128), v souladu s evolucionistickým základním stanoviskem představuje lidskou mluvu jako specimen zvířecí komunikace. Rozhodujícím obecným argumentem při tom je kontinuální povaha rozdílů mezi různými formami komunikace, inteligence, kultury, dovedností atd.: lidská řeč představuje extrémní evoluční zdokonalení komunikačních schopností zvířat, stejně jako vůbec lidská kultura a dovednosti představují extrémní evoluční zdokonalení zvířecích dovedností. Konkrétně pak Kovář ukazuje rozdíly a shody lidského a zvířecího „jazyka“ a pokouší se je vykládat. Zde najdeme i argumentaci daty z procesu osvojování jazyka, obvyklou v podobných pojednáních. Druhý oddíl, *Počátky lidské mluvy* (s. 128–172), pak přináší více vlastní lingvistické argumentace. Základní argumentační linii při tom tvoří spojení evidence tzv. primitivních jazyků – jako předpokládaného evolučního protějšku osvojování jazyka a zároveň stopového svědectví o minulosti lidské řeči – s poznatky historicko-srovnávací jazykovědy. K tomu pak autor – vlastně jako dílčí výstup nebo tematický aspekt historické jazykovědy – přidává svědectví klasifikace jazyků. A zde přicházíme ke snad nejsvébytnějšímu nebo přinejmenším nejzajímavějšímu bodu v Kovářově knížce (většina ostatního se totiž – jak je to v evolucionistických pojednáních o jazyce skoro obvyklé – buď vlastních jazykovědných otázek týká jen značně volně, nebo v posledku představuje více či méně spekulativní těžkoověřitelnosti). Kovář podává náčrt principů skutečné *evoluční klasifikace* jazyků: totiž klasifikace reflektující „počátečný vývoj mluvy“ (název podkapitoly zní *Počátečný vývoj mluvy a rozdělení jazyků*; s. 162–167), a proto zahrnující divergentní vývoj („genealogické skupiny jazyků“), konvergentní areálový vývoj („psychické skupiny jazyků“) i „zbytkové“ jazyky jako předpokládané stopy výchozího stavu („isolované zbytky primitivních jazyků“) (s. 163). K tomu se v rámci vnitřního vývoje „pokročilých jazyků“ přidávají změny gramatikalizační (s. 163–164). V těchto pokročilých jazycích pak lze najít tři druhy vyjadřování gramatických funkcí: (1) slovosled; (2) skládání slov za účelem precizace významu, odkud vede

cesta k tomu, že některá slova v takových spojeních získají pouze formální významy a případně se dále aglutinují, až se konečně stanou flektivními elementy; (3) starší prostředky pro gramatické účely: přízvuk, reduplikace, hlásková symbolika. Dominance jednotlivých způsobů vyjadřování tak poskytuje další evolučně-klasifikační kritérium.

Tento nástin evoluční typologie jazyků najdeme – jak Kovář sám poznamenává – už v jeho hesle *Jazykozpyt v Ottově slovníku naučném* (Kovář 1898b). Nicméně ani tam ani v jeho knížce pak nenajdeme ani v náčrtu praktickou aplikaci těchto klasifikačních zásad, nýbrž v podstatě jen areálový výčet jazyků s málo zřetelným uplatněním dalších proponovaných kritérií. Je-li to dáno jen omezeními autora samotného, nebo nemožností všeobjímající evoluční typologie vůbec, nechť rozhodne laskavý čtenář. Nicméně – v rámci výše slíbené aktualizace – budíž poznamenáno, že podobně nedokončeně fragmentárně vyhlídky se silně zdají mít obdobné současné evolucionisticko-univerzalistické typologické pokusy.

Bibliografie Emanuela Kováře

Základem následující bibliografie byly soupisy u Zubatého (1899a) a Bláhy (2008), které byly opraveny a doplněny. Pro vyčerpávající bibliografie si však čtenáři budou muset počkat až na budoucí monografii o Emanuelu Kovářovi.

I. práce Emanuela Kováře

1884

- Podoby některé básní Kollárových s Petrarkou a Dantem. *Listy filologické* 11, 1884, 39–47.
 Jazykozpyt a pravěk národů indoevropských. Náčrtek podlé O. Schradera. *Listy filologické* 11, 1884, 48–56.
 Výklady o rodokmenu jazykův indoevropských. *Listy filologické* 11, 1884, 276–283.
 Jazykozpyt a předhistorické užívání kovů. Podlé O. Schradera. *Listy filologické* 11, 1884, 375–390.
 Věty bezpodmětné. *Athenaeum* 1, 1884, 296–298.

1885

- O škole mladogrammatické*. Praha: Knihitiskárna a nakladatelství J. Otty 1885. (Sbírka přednášek a rozprav. Serie III. Číslo 4.) 42 s. – Recenze: J. Hanusz, *Prace filologiczne* 1, 1886, 755–756.
 Hlavní prameny studia jazykozpytného. *Athenaeum* 2, 1885, 9–13.
 O poměru grammatiky, logiky a psychologie. *Athenaeum* 2, 1885, 60–67.
 O zákonech vývoje mluvy. *Škola a život* 31, 1885, 207–215.
 Über die Bedeutung des possessiven Pronomen für die Ausdrucksweise des substantivischen Attributs. In: *Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, philos.-histor.-philolog. Classe, Jg. 1885*. Prag 1886, 3–9.
 Recenze: H. Osthoff: Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch (Strassburg 1884). *Listy filologické* 12, 1885, 309–313.
 Recenze: B. Popelka: Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského) (Brno 1885). *Athenaeum* 2, 1885, 50.
 Recenze: G. Curtius: Zur Kritik der neuesten Sprachforschung (Leipzig 1885). *Athenaeum* 2, 1885, 247–250.
 Recenze: K. Brugmann: Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft (Strassburg 1885). *Athenaeum* 2, 1885, 313–314.
 Recenze: H. Osthoff: Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch (Strassburg 1884). *Athenaeum* 2, 1885, 314.

Recenze: F. Bačkovský: Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. *Athenaeum* 2, 1885, 314–316.

1886

Über die Bedeutung des possessiven Pronomen für die Ausdrucksweise des substantivischen Attributes. *Zeitschrift für Völkerpsychologie* 16, 1886, 386–394.

O sklonění „církev“ a „kost“. *Paedagogium* 8, 1886, 170–174.

Nástin dějin jazykozpytu. *Paedagogium* 8, 1886, 397–403, 456–464, 508–514, 553–560.

O určitých a neurčitých přídavných jménech. *Listy filologické* 13, 1886, 36–43.

Recenze: C. Freiherr von Czeornig: Die alten Völker Oberitaliens (Wien 1885). *Athenaeum* 3, 1886, 24.

Recenze: J. Hanusz: Über das allmälige Umsichgreifen der *n*-Deklination im Altindischen. *Athenaeum* 3, 1886, 89–90.

Recenze: K. Glaser: A. Vaniček. Biographische Skizze. *Athenaeum* 3, 1886, 123.

Recenze: H. Schuchardt: Über die Lautgesetzte. Gegen die Junggrammatiker (Berlin 1885). *Athenaeum* 3, 1886, 313–314.

1887

Indické pohádky sbírky Moudré naučení (Hitópadasas). Po česku upravil E. Kovář. Hustopeč: Ludvík Masaryk 1887. VIII + 178 s. – Recenze: -b- [J. Zubatý?], *Athenaeum* 5, 1888, 203.

O působení školy mladogrammatické v oboru syntaxe. *Paedagogium* 9, 1887, 78–87.

Adjektiva na *-ský*, tvořená od cizích jmen. *Paedagogium* 9, 1887, 353–355.

O řeči dětské. *Paedagogium* 9, 1887, 463–467, 518–522.

O stupňování. *Listy filologické* 14, 1887, 115–129, 228–240.

Recenze [filologické práce ve výročních zprávách českých středních škol za roky 1886 a 1887]. *Listy filologické* 14, 1887, 60–62, 397–400.

Recenze: *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, roč. XVIII, 1. a 2. seš. *Listy filologické* 14, 1887, 313–314.

Recenze: O. Schrader: Linguistisch-historische Forschungen zur Handelsgeschichte und Warenkunde (Jena 1886). *Listy filologické* 14, 1887, 448–450.

Recenze: K. Brugmann: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Erster Band: Einleitung und Lautlehre (Strassburg 1886). *Athenaeum* 4, 1887, 166–168.

Recenze: Litovskij katichizm N. Daukši. *Athenaeum* 4, 1887, 221.

Recenze: S. Zsigmond: A magyar kötöszók... *Athenaeum* 4, 1887, 221–222.

Recenze: V. von Haardt: Übersichtskarte der ethnographischen Verhältnisse von Asien und von den angrenzenden Theilen Europas (Wien 1887). *Athenaeum* 4, 1887, 334.

1888

O fonetice. *Listy filologické* 15, 1888, 14–34.

O novějších dějinách fonetiky. *Listy filologické* 15, 1888, 196–214.

O původě Iapygův a Apulův. Podle R. Zampy. *Listy filologické* 15, 1888, 214–223.

Zříceniny yucatanské. *Květy* 10, kniha 20, 1888, 31–40, 164–171, 319–326, 406–412.

Afrika (národopis, jazyky, vzdělanost). In: *Ottův slovník naučný*. I. Praha: J. Otto 1888, 376–391.

Recenze: *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, roč. XVIII, 3. a 4. seš. *Listy filologické* 15, 1888, 391–392.

Recenze: *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*, roč. I–III. *Listy filologické* 15, 1888, 464–479.

Recenze: B. I. Wheeler: Analogy and the scope of its application in language. *Athenaeum* 5, 1888, 298.

Recenze: M. Blažek: Mluvnice jazyka českého I (Brno 1885). *Škola a život* 34, 1888, 140–142, 163–165.

1889

- Česká mluvnice pro školy střední a ústavy učitelské. Nauka o slově.* Praha: I. L. Kober 1889. VI + 138 s. – Recenze: F. Pastrnek, *Archiv für Slavische Philologie* 12, 1890, 213–216.
- Nákres mluvnice starobulharské.* Praha: I. L. Kober 1889. 88 s. – Recenze: Dřk. [V. Dušek], *Časopis Musea království českého* 63, 1889, 485–486; F. Pastrnek, *Archiv für Slavische Philologie* 12, 1890, 211–213; P–a [J. Polívka], *Athenaeum* 7, 1890, 29–30.
- Ukázka z hymnů rgvédských. *Květy* 11, kniha 23, 1889, 508–509. – překlad s J. Vrchlickým
- Dramatická literatura starých Indů. *Květy* 11, 1889 [údaj podle Zubatého 1899a; neidentifikováno].
- Amerika (národopis, jazyky, vzdělanost). In: *Ottův slovník naučný*. II. Praha: J. Otto 1889, 125–140.
- Recenze: V. Marek: Studie z národních písní srbsko-chorvátských, J. Vlček: Rozbor Čechovy Dagmary, K. Tieftrunk: O písních národních. *Listy filologické* 16, 1889, 65–67.
- Recenze: A. F. Pott: Allgemeine Sprachwissenschaft und Carl Abels Ägyptische Sprachstudien, F. Spiegel: Die arische Periode und ihre Zustände, F. Müller: Grundriss der Sprachen (Wien 1876–1887). *Athenaeum* 6, 1889, 89–91.
- Recenze: F. Vymazal: Novočeské hláskosloví zjednodušené (Brno 1889). *Athenaeum* 6, 1889, 223–224.
- Recenze: B. Delbrück: Syntaktische Forschungen I–V. (Halle 1871–1888). *Athenaeum* 6, 1889, 279–281.

1890

- Česká mluvnice pro školy střední a ústavy učitelské. Díl II. Nauka o větě čili skladba.* Praha: I. L. Kober 1890. IV + 115 s.
- Baskové. In: *Ottův slovník naučný*. III. Praha: J. Otto 1890, 436–438.
- Recenze: A. F. Pott: Allgemeine Sprachwissenschaft und Carl Abels Ägyptische Sprachstudien, C. Abel: Über Wechselbeziehungen der ägyptischen, indoeuropäischen und semitischen Etymologie, F. Spiegel: Die arische Periode und ihre Zustände, K. Bruchmann: Psychologische Studien zur Sprachgeschichte. *Listy filologické* 17, 1890, 65–67.
- Recenze: Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, roč. IV. *Listy filologické* 17, 1890, 78–80.
- Recenze: Phonetische Studien, ed. W. Viator. *Listy filologické* 17, 1890, 80
- Recenze: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, roč. XIX. *Listy filologické* 17, 1890, 159–160.
- Recenze: J. Polívka: Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn (Wien 1888). *Athenaeum* 7, 1890, 185–187.
- Recenze: H. Winkler: Zur Sprachgeschichte. Nomen. Verb und Satz. Antikritik (Berlin 1887). *Athenaeum* 7, 1890, 300.

1891

- Uvedení do mluvnice. Část' všeobecná.* Praha: Rohlíček a Sievers 1891. III + 79 s. – otisk ze Školy a života 35, 1899. – recenze: F. Pastrnek, *Athenaeum* 9, 1892, 209–212.
- Nástin dějin ethnologie. *Athenaeum* 8, 1891, 157–166, 202–212, 235–243.
- Jazykozpyt. *Živa* 1, 1891, 76–81.
- Virchow anthropolog a praehistorik. *Živa* 1, 1891, 266–267.
- O pravlasti národův indoevropských. *Živa* 1, 1891, 297–307.
- Dvacátý první sjezd německé společnosti pro anthropologii, ethnologii a praehistorii. *Živa* 1, 1891, 192–194.
- Franz Bopp. In: *Ottův slovník naučný*. IV. Praha: J. Otto 1891, 360–362.
- Recenze: O. Schrader: Sprachvergleichung und Urgeschichte (Jena 1890), P. v. Bradke: Über Methode und Ergebnisse der arischen (indoger.) Alterthumswissenschaft (Giessen 1890). *Listy filologické* 18, 1891, 138–139.
- Recenze: F. Polle: Wie denkt das Volk über die Sprache? (Leipzig 1889). *Listy filologické* 18, 1891, 139.

Recenze: H. Steinthal: Der Ursprung der Sprache im Zusammenhang mit den letzten Fragen alles Wissens (Berlin 1888). *Listy filologické* 18, 1891, 139–140.

Recenze: H. Brunhofer: Iran und Turan, C. Abel: Ägyptisch-indoeuropäische Sprachverwandtschaft, O. Schellong: Die Jabim Sprache der Finschhafener Gegend, W. Pleyte: Zur Geschichte der Hieroglyphenschrift. *Listy filologické* 18, 1891, 140–141.

Recenze: Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, roč. V. *Listy filologické* 18, 1891, 312–313.

Recenze: Bibliothèque anthropologique. *Athenaeum* 8, 1891, 11–13.

Recenze: L'Anthropologie. *Athenaeum* 8, 1891, 13.

1892

Národopisná výstava. Roudnice 1892. 19 s.

Zpráva o dosavadní činnosti výboru Národopisné výstavy československé v Praze. Praha: Výbor Národopisné výstavy československé 1892.

Recenze: H. Steinthal: Der Ursprung der Sprache im Zusammenhang mit den letzten Fragen alles Wissens (Berlin 1888). *Athenaeum* 10, 1892, 20–23.

Recenze: J. Schmidt: Die Urheimath der Indogermanen und das europäische Zahlssystem. *Athenaeum* 10, 1892, 218.

Recenze: J. M. Slavičinský: Vlk Krampotů. Valašská povídka z roků čtyřicátých. *Athenaeum* 9, 1892, 252.

Recenze: E. Lavis: Vue générale de l'histoire politique de l'Europe (Paris 1890). *Athenaeum* 9, 1892, 301.

1893

Národopisná výstava československá v Praze. Druhá zpráva o činnosti výboru (od března 1892 až do konce března 1893). Praha: Výbor Národopisné výstavy československé 1893.

Recenze: G. von der Gabelentz: Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse (Leipzig 1891). *Athenaeum* 10, 1893, 209–212, 243–246.

Recenze: L. Dvořák: Co jest národnost? (Praha 1893). *Athenaeum* 10, 1893, 308–313.

1894

Evropa (dějiny). In: *Ottův slovník naučný*. VIII. Praha: J. Otto 1894, 896–909.

1897

Národopis a úkoly Národopisné společnosti československé. *Národopisný sborník československý* 1, 1897, 1–13.

Přehled dějin folkloristiky (do r. 1894). *Národopisný sborník československý* 1, 1897, 71–109.

Třídění jazyků [a propos: F. Mistelli: Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues (Berlin 1893), G. v. Gabelentz: Die Sprachwissenschaft (Leipzig 1891, s. 371–410)]. *Listy filologické* 27, 1897, 374–380.

Recenze: K. E. Mucke: Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitz-wendischen) Sprache (Leipzig 1891). *Listy filologické* 24, 1897, 143–152.

Recenze: L. Niederle: O původu Slovanů (Praha 1896). *Listy filologické* 24, 1897, 156–160.

1898

O původě lidské mluvy. Praha: Bursík a Kohout 1898. 173 s. – Recenze: Česká revue 1, srpen [údaj podle Zubatého 1899b, 192; neověřeno]; anonym, *Živa* 8, 1898, 282.

Z novější literatury o národnosti. *Česká revue* 1, 1897–98, 65–69, 186–196.

Počátky rodiny a sociálního vývoje. *Česká revue* 1, 1897–98, 276–286, 388–398, 536–545.

Původ Slovanů a otázka indoevropská. *Česká revue* 1, 1897–98, 448–461.

Socialismus a jeho nejnovější idey. *Česká revue* 1, 1897–98, 661–679.

Jazyk. In: *Ottův slovník naučný*. XIII. Praha: J. Otto 1898, 135–139.

Jazykozpyt. In: *Ottův slovník naučný*. XIII. Praha: J. Otto 1898, 140–149.

Recenze: O. F. Vaněk: Animismus se zvláštním zřetelem k národům semitským, A. Hauffen: Einführung in die deutsch-böhmische Volkskunde nebst einer Bibliografie, R. Andree: Braunschweiger Volkskunde, Th. Achelis: Moderne Völkerkunde, deren Entwicklung und Aufgaben, E. Grosse: Die Formen der Familie und die Formen der Wirthschaft. *Národopisný sborník československý* 3, 1898, 126–133.

II. práce o Emanuelu Kovářovi

A. B. Černý: Památce Dra. Em. Kováře. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 6, 1898, 90–91.

J. Zubatý: Emanuel Kovář. In: *Ottův slovník naučný*. XIV. Praha 1899, 1015–1016.

J. Zubatý: Emanuel Kovář. *Národopisný sborník československý* 4–5, 1899, 188–193.

F. Trávníček: Jazykozpytec a národopisec Emanuel Kovář. *Lidové noviny*, roč. 49, č. 18, 11. 1. 1941, S. 7.

O. Bláha: Emanuel Kovář. In: *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Ed. J. Černý a J. Holeš. Praha 2008, 355–356.

Citovaná literatura

Bláha, O. 2008. Emanuel Kovář. In: *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Ed. J. Černý a J. Holeš. Praha, 355–356.

Jakobson, R. 1932. Jazykové problémy v Masarykově díle. In: *Vůdce generací*. I. Praha, 396–414. (Masarykův sborník, 5.)

Kovář, E. 1898a. *O původě lidské mluvy*. Praha.

Kovář, E. 1898b. Jazykozpyt. In: *Ottův slovník naučný*. XIII. Praha, 140–149.

Zubatý, J. 1899a. Emanuel Kovář. In: *Ottův slovník naučný*. XIV. Praha, 1015–1016.

Zubatý, J. 1899b. Emanuel Kovář. *Národopisný sborník československý* 4–5, 188–193.

Příspěvek byl napsán s podporou grantu Grantové agentury ČR č. P406/10/1346.

Bohumil Vykypěl
vykypel@iach.cz